

A II. BÉCSI DÖNTÉS UTÁN VISSZACSATOLT ÉSZAK-ERDÉLY

(Forrás: Internet)

LAKATOS ARTÚR**A második bécsi döntés
és a kolozsvári református egyház**

AZ a sokat vitatott bécsi döntés, mely 1940-ben Erdély északi részét visszajutatta Magyarországnak, diktátorok döntőbíráskodásának eredménye volt, amellyel nagy létszámú magyar anyanyelvű lakosság került vissza az anyaországhoz. Míg Románia többségi lakossága körében általános volt a letörtség — ezt az emlékiratok és levéltári források egyaránt bizonyítják —, addig Magyarországon és Erdély magyar lakosságának körében általános volt az öröm, a magyar diplomáciai sikerként elkönyvelt eredmény fölött.

A román lakosság körében a döntés fölött érzett általános düh és szomorúság komoly zavargások kitöréséhez vezetett. Augusztus 30-án a Kolozsváron megtartott román tömeg többek között a következő érzellemmel telített hazafias jelzavakat skandálta: „*Nici o brazdă!*” (Egy ekenyomot sem!) „*Vrem război!*” (Harcolni akarunk!) és „*Murim! Luptăm! Ardealul apărăm!*” (Harcolunk! Meghalunk! Erdélyt megvédjük!).¹ A máramarosi csendőrség jelentése szerint általános volt az elkeseredés a katonák között, sok tiszt mindenki szeme láttára sírt.²

Magyar levéltári források szerint a visszacsatolásra ítélt területeken a román lakosság hevesen tüntetett a bécsi döntés és a román kormány ellen, több helységben pedig tettelegességig fajult a védtelen magyar lakosság bántalmazása, a katonaság helyenként tisztjei engedélyével fosztogatta őket.³ Ugyanitt olyan információkat találunk, melyek szerint a brassói, temesvári, szebeni tüntetések során a német zászlót és *Hitler* portréját meggyalázták, a katonaság és a Vasgárda tagjai pedig szisztematikusan rekviráltak és raboltak.⁴ A dühhullám átterjedt

¹ Herédi Zsolt személyes közlése.

² GRAD 1998. 87.

³ Hadtörténeti Levéltár, Budapest: HL. VKF. számnélküli/el.2.–1940

⁴ HL. Ibid. 1940. szeptember 5.

a román uralom alatt maradt erdélyi területekre és az Ókirályságra is, így például Brassóban és Konstancán a feldühödött tömeg több intézmény épületét is elfoglalta. Bukarestben a tüntetések a királyi palota előtt zajlottak, melynek során a tömeg egyöntetűen követelte a király lemondását.⁵ A bécsi döntés által jelentett diplomáciai kudarc – melyhez egyes román politikusok személyes ambíciói is hozzájárultak – vezettek II. Károly uralmának bukásához.

Teljesen más volt azonban a döntés hírének fogadtatása a magyar nemzetiségűek körében. Horthy Miklós kormányzó a döntést követő beszédében hangsúlyozta, hogy a magyar katonák szabadságot visznek testvéreiknek és békét „a hozzánk hű nemzetiségeknek.”⁶ Tilkovszky Loránt könyvében román forrásokra hivatkozva arról ír, hogy a Székelyföldre bevonuló csapatoknak a székely asszonyok örömeiben még az autógumijaikat is csókolgatták.⁷ „Hogy mit jelentett a magyar katonák bevonulása? Felszabadulást. Egy felszabadulást jelentett. Mertél beszélni, nem jutott eszedbe bosszúsnak lenni, vagy valakire haragudni, hanem érezted azt, hogy szabad vagy és bennem ez maradt meg.” – foglalja össze találóan egy, a bevonulást megélt kolozsvári lakos.⁸

A kolozsvári református egyház, élén Vásárhelyi János püspökkel, szintén nagy örömmel fogadta a bevonulás hírért. Az öröm kétdimenziós volt, hisz nemzetiségi és vallási téren egyaránt megnyilvánult. A református egyház ugyanis, mint kisebbségi felekezet – habár létezéshez való jogát a román állam soha sem vonta kétségbe – harmadrendű felekezetként volt kezelve, mivel az 1923-as román alkotmány 22. paragrafusa kimondta, hogy: az ortodox egyház domináns a román államban és a görög katolikus egyház is elsőbbséget élvez a többi felekezettel szemben. Hátrányosan érintette az egyházat többek között az 1921-es földreform⁹ és az oktatás románosítását megcélzó több intézkedés is. Habár a királyi Románia nem vonta kétségbe a magyar etnikumnak területén kisebbségként való létezését sem, a román uralom több megnyilvánulása okozott sok magyar embernek keserűséget, ennek következtében a Magyarország fennhatósága alá kerülés fölött érzett eufória nagyon is érthető. Meg lehet állapítani, hogy a

⁵ SCURTU–BUZATU 1998. 360.

⁶ Kelet felé. Magyar háborús dokumentumfilm, 1940.

⁷ TILKOVSKY 1967. 18.

⁸ BALLÓ 1993. 142.

⁹ VOGEL 2001. 170–171.

református egyház elöljárói által tartott beszédekben kifejezésre jutó öröm is szívből fakadt.

Mint a magyar lakosság egy jelentős részének képviselői, természetesen a református elöljárók is részt vesznek a bevonulási ünnepeken. Vásárhelyi János püspök szeptember 11-én üdvözlő beszédet mond a bevonuló honvédek érkezésekor, majd a kormányzó fogadásakor szeptember 15-én rendezett nagy ünnepségen is.¹⁰ Szeptember 10-én jelenik meg a *Református Szemlében* Vásárhelyi János pásztorlevele, melyben többek között ez áll: „Érhetett-e nagyobb öröm, mint minket ért az az öröm, hogy újra egyesülhettünk testvéreinkkel és a közös magyar hazagyermekéivé lehettünk.”¹¹ A szeptember 11-én, a bevonuló honvédek fogadása alkalmával mondott beszéd utolsó szavai pedig: „Isten hozott, Isten áldjon meg benneteket!”¹²

Ugyanaz a hozzáállása a változásokhoz *Tavaszy Sándor* püspökhelyettesnek is, akinek ugyanebben a számban jelenik meg *A bécsi döntés után* c. írás. Tavasz is kifejti örömét, azonban esetében már árnyaltabb a kép, és mivel cikke nem hivatalos álláspontot képviselő dokumentum, megteheti, hogy szót ejtsen azoknak a magyaroknak a sorsáról is, akik továbbra is Romániában maradtak. „Sokkal jobban tele van a szívünk szomorúsággal nekünk, erdélyi magyaroknak, tőlünk elszakított erdélyi magyar testvéreink miatt, hogyszem zavartalanul beszélni tudnánk erről a nagy tényről... Mi ma vérezve és könnyezve örvendünk.” — írja.¹³

Mint minden más intézménynek, a református egyháznak is hozzá kellett idomulnia a megváltozott körülményekhez. E téren három szempontot kell kiemelni: a Kolozsvár központú református erdélyi egyházmegye kapcsolatát az anyaországi egyházmegyékkel, illetve az ezen viszonyokba beállt látványos pozitív változásokat; az egyházmegye viszonyát a román hatóságokhoz, illetve gondoskodását a továbbra is román fennhatóság alatt maradó dél-erdélyi hívekről. Külön figyelmet érdemel viszonya az új hatóságokhoz.

Rendkívül megható a magyarországi református egyházmegyék és gyülekezetek, valamint ezek vezetőinek szeretetteljes, azonnali reagálása a Magyarországhoz visszatérő testvérközösség irányába. *Ravasz László* püspök, a magyarországi református egyház vezető figurája a visszatérés alkalmából rádióüzenet-

¹⁰ Református Szemle, 1940. szeptember 20. 408.

¹¹ Református Szemle, 1940. szeptember 10. 381.

¹² Ellenzék, 1940. szeptember 12. 3.

¹³ Református Szemle, 1940. szeptember 10. 384.

ben köszönti Kolozsvár városát: „Légy üdvözölve kincses Kolozsvár, legkedvesebb hazatért testvérünk!”¹⁴ Ugyancsak Ravasz László — református püspöki minőségében — táviratban is üdvözli erdélyi hittestvéreit.¹⁵ Szeptember 26-án üdvözli Alsözemplén egyházmegyéje Sárospatakról Erdélyt, dr. gróf Bethlen Pál egyházmegyei gondnok megnyitóbeszéde révén, melyből a következőt érdemes idézni: „Az Örökkévaló Isten áldja meg ezt az újraegyesülést s drága magyar hazánk és szeretett református anyaszentegyházunk ölelje boldogan keblére sokat szenvedett gyermekeit.”¹⁶

Október 10-én tartott közgyűlést a beregi egyházmegye Beregszászban, ennek jegyzőkönyvéből az alábbiakat tartom fontosnak kiemelni: „Egyházmegyei közgyűlésünk testvéri szeretetének és boldog együtt örövendezésének jeleként ezt a határozatot megküldi az Erdélyi és Királyhágó melléki egyházkerület közgyűlésének.”¹⁷ Október 14-én távirat érkezett Mezőtúrról, melyben Marjai Károly helyi lelkész a következőket írja: „Húsz éves szenvedésből kiszabadult református testvéreinket boldog örömmel öleljük magunkhoz és együtt áldjuk a szabadulást szerző igaz Istent, az erdélyi egyházkerületet imádságunkba foglaljuk a mezőtúri református egyházközösség nevében.”¹⁸ A komáromi egyházmegye üdvözlőlevele november 7-én jut el Kolozsvárra.¹⁹ A kecskeméti egyházmegye november 25-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyvében a következő baráti üdvözlőlevelet jegyzik be: A kecskeméti közgyűlés „szeretettel köszönti és külön is forró üdvözlőlevelét küldi hazai történelemben és a református magyar egyházi életben egyaránt oly nagyfontosságú szerepet játszott erdélyi hittestvéreknek.”²⁰ Megállapítható, hogy az erdélyi egyházat az anyaországi hittestvérek a legteljesebb szeretettel üdvözölték.

A hatalomváltás nem változtatta meg az egyház belső működési struktúráját, fontosabb szerepcserék sem történtek benne. A megváltozott helyzetben azonban szükségessé vált a viszony áttekintése és rendezése mind a román, mind az újonnan érkezett magyar hatóságokkal. A változásokat és ezek következményeit felmérő, augusztus 31-én Kolozsváron tartott értekezleten az egyház vezetősége teljes erkölcsi és anyagi felelősséget vállalt a kebeléről elszakított területeken

¹⁴ Református Szemle, 1940. szeptember 20. 408.

¹⁵ Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Gyűjtőlevéltára. (a továbbiakban: EREKGY), Kolozsvár. I 9/1940-es fond: Magyar Impériumváltással kapcsolatos intézkedések. 10559.

¹⁶ EREKGY: I 9/1940. 11312

¹⁷ EREKGY: I 9/1940. 11473.

¹⁸ EREKGY: I 9/1940. 10605.

¹⁹ EREKGY: I 9/1940. 11232.

²⁰ EREKGY: I 9/1940. 12072.

maradt közösségekért.²¹ Ahogy Tavaszgy Sándor is megfogalmazta, a Kolozsvár alá tartozó egyházközösségeknek nem mindegyike tért vissza Magyarországhoz. Az egyház eddigi viszonya a román államhoz meglehetősen összetett és ellentmondásos volt. Bár a román állam az egyház létezéshez és működéshez való jogát nem kérdőjelezte meg, sokszor diszkriminációt alkalmazott vele, s tagjaival szemben, így bőven keletkeztek olyan sérelmek, melyek rossz emlékként éltek a hívek lelkében.

Érték az egyházat olyan károk is, melyekért nem feltétlenül tehető intézményi szinten felelőssé a román állam, kollektív mentalitás szintjén azonban a románság egy részének bűneként szokás elkönyvelni. Egy ilyen kárról tanúskodik egy, az ebben az időszakban kiadott nyilatkozat, mely az egyház levéltárainak helyzetét tárgyalja, és kijelenti, hogy a román hatóságok a román fennhatóság évei alatt nem bántották az egyházkerület levéltárát, egyetlen egy kivételes eset történt, még a zavaros időkben: 1918 decemberében és 1919 januárjában a Református Püspöki Levéltár anyagát a püspökség épületébe beszállásolt katonák nagyrészt felégették, a jelentés sajnos nem tartalmazza azt, hogy mi okból.²² A nyilatkozatot Tavaszgy Sándor püspökhelyettes írja alá.

A püspökség és a román állam kapcsolatának rendezése is napirendre került. A Romániában maradt sok százezer magyar etnikumú, református vallású román állampolgár érdekeinek minél hatékonyabb érvényesítéséhez szükség volt a kommunikációra és az együttműködésre. Romániában a fellángoló magyarellenes indulatok sok atrocitást eredményeztek, de nem sodorták végveszélybe az ott élő magyarságot; és az *Antonescu* nevével fémjelzett elkövetkező évek román vezetését ha nem is lehetett egy pillanatig sem magyarbarátsággal vádolni, nem kísérelte meg intézményesített keretek között felszámolni a magyar kisebbséget és ennek kulturális különállását biztosító intézményeket, mint a templom és az iskola. A bécsi döntést megelőzően 369 iskola és 5 óvoda volt az egyházkerület birtokában, majd a változások következtében ezek nagy része átkerült magyar fennhatóság alá, Romániában maradt viszont még így is 130 erdélyi és 7 regáti iskola, melyekről nem lehetett lemondani. A román vezetőség, ha nehezen is, de hajlandó volt tárgyalni. Ennek következtében az Igazgatótanács a román kormánytól közbenjárt és engedélyt is kapott 19 új iskola megnyitására.²³

²¹ Református Szemle, 1940. szeptember 10. 387.

²² EREKGY: I 9/1940. 10735.

²³ EREKGY: I 9/1940. 10921.

Nem volt teljesen problémamentes az új magyar hatóságokkal való együttműködés sem, de ugyanakkor felelőtlenség, sőt történelemhamisítás lenne néhány kisebb félreértésből felépíteni egy magyarországi-erdélyi konfliktus mítoszát. Tény viszont az, hogy az új hatalom első katonai és polgári adminisztrációi elsősorban anyaországi származásúakra támaszkodtak, akik viszont nem mindig ismerték az erdélyi helyzetet és gyakran hoztak a helybeliekre nézve sérelmes intézkedéseket.

Sok esetben nem a személyes rosszindulat vagy meg nem értés, hanem az átmeneti helyzet lehetett felelős a felmerült problémákért. Ilyen volt például az egyház szolgálatában álló személyeket ért kellemetlenség, ami abból adódott, hogy a katonai hatóságok a lelkészek és tanítók fizetéselőlegét csak akkor voltak hajlandók kifizetni, ha azok már letették fogadalmat. Így az egyház pedig kénytelen volt intézkedni, hogy ez mihamarabb megtörténjen.²⁴ Több jelentés érkezik be a központhoz, melyekben jelentést tévők azt panaszolták, hogy az iskolai helyzetet illetően az új magyar hatóságok nem ismerik a helyi viszonyokat.²⁵

Az egyházon belüli helyzetjelentéseknél nagyobb súlyú az a panaszlevél, melyet *Tőkés* esperes fogalmazott meg október 12-én. Ebben kemény hangnemben szóvá tette, hogy a megyei katonai parancsnokság mellé beosztott Tanügyi Hatóság az állami tanítók kinevezésekor nem hallgatta meg az egyházakat, hanem önkényesen döntött és ennek következtében sok megbízhatatlan ember került be a tanügybe.²⁶

A felelős magyar hatóságok jóindulatát bizonyítják *Jány* altábornagy levelei, melyekben a fővárosi katonai közigazgatást kérte fel a felekezeti iskolák támogatására. Levelében a tábornok elismerte, hogy „...a rom. kat., ág. ev. és ev. ref. felekezeti iskolák a román megszállás alatt a magyar nemzeti érzés ápolói, fejlesztői és terjesztői voltak.” Szerepüket a jövő szempontjából is fontosnak tartotta: „az iskolai nevelés biztosítaná a magyarság szupremáciáját, segítség esetén idegen elemek gyermekei is ezekben nevelődnének”.²⁷

A megváltozott körülmények között az erdélyi magyarság bizonyos intézményei, köztük az egyházak, érdekeiket jobban kívánták érvényesíteni. Szeptember 20-án a kolozsvári teológia igazgatója arra kéri az Igazgatótanácsot, hogy védje

²⁴ EREKGY: I 9/1940. 11115.

²⁵ EREKGY: I 9/1940. 10433.

²⁶ EREKGY: I 9/1940. 10362.

²⁷ EREKGY: I 9/1940. 10206.

meg érdekeiket az egyetemes magyar református egyház képviselőivel folytatott tárgyalások során, különösen a következő négy kérdésre koncentrálván:

- a fakultás tanterve változatlan formájában, román órákkal együtt maradjon meg,
- az itt szerzett képesítést ismerjék el az egész magyar református egyházban,
- a Romániában maradt erdélyi részek és a jugoszláviai egyház lelkészeinek képzése ezen a fakultáson történjen,
- azok a Királyhágó-melléki hallgatók, akik itt kezdték meg tanulmányaikat, itt is fejezhessék be és azt követően az elhelyezkedéskor egyenlő eséllyel pályázhassanak a többiekkel.²⁸

A református egyház Erdélyben nagy örömmel fogadta az 1940-es év őszén bekövetkező változásokat, és az átmeneti időszakokkal együtt fellépő nehézségek között is sikeresen folytatta érdekeinek érvényesítését úgy az egyetemes magyar református egyház, mint a magyar és a román állami hatóságokkal folytatott párbeszéd során. 1940-el egy új, meglehetősen rövid, de eseménydús szakasz kezdődött az erdélyi református egyház életében is.

IRODALOM

BALLÓ 1993 = BALLÓ Áron: A bevonuló második világháborús katona képe a kolozsvári lakosság szemében. Történelmi tudat- és emlékezet-vizsgálat. Kiadatlan forrás. Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de Litere, lucrare de diplomă, 1993.

GRAD 1998 = GRAD, Cornel: Al doilea arbitraj de la Viena. Institutul European de la Iaşi, 1998.

SCURTU-BUZATU 1999 = SCURTU, Ioan-BUZATU, Gheorghe: Istoria românilor în secolul XX. Editura Paideia, 1999.

TILKOVSKY 1967 = TILKOVSKY Loránt, Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941). Bp., 1967.

VOGEL 2001 = VOGEL Sándor: Európai kisebbségvédelem, erdélyi nemzetiségpolitikák. Csík-szereda, 2001.

²⁸ EREKGY: I 9/1940 10043.

SUMMARY

ARTÚR LAKATOS

The Second Vienna Resolution and the Reformed Church of Kolozsvár

The Second Vienna Resolution in 1940 gave back North Transylvania, which had been attached to Romania after World War I, to Hungary. The territorial growth was declared by the Hungarian diplomacy as a success. The essay presents how the Reformed Church of Kolozsvár related to the change of empire. As a consequence of the changes the discrimination, which had affected the church since 1920, was put to an end and the development of the Transylvanian Reformed Church could take a start. Relations to the Hungarian administration and the Romanian state had to be regulated so that ties with reformed believers living in areas of the District that still remained part of Romania could be maintained.